

Yläsatakuntalaiset muistelevat

PERTTI VIRTARANTA *Viljakkalan murrekirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 401, Vammala 1983. 272 s.

Esiteltävänä oleva teos sisältyy neljäntenä osana sarjaan Kotiseudun murrekirjoja. Teokseen otetut näytteet on litteroitu äänitteistä, joista varhaisimmat ovat v:lta 1948, uusimmat v:lta 1969. Kertojia on viisi: Pauliina Säkki (1872—1959), Johanna Mattila (1882—1972), Eemeli Mäensivu (1899—1973), Kustaa Koivisto (1883—1973) ja Urho Pirkkalanniemi (1900—1981). Parhaat kertojat ovat Säkki ja Mattila, ja heiltä onkin pääosa teksteistä, yhteensä noin 175 sivua. Äänitteet ovat Pertti Virtarannan (Pauliina Säkki) ja Pekka Lehtimäen (muut) tallentamia. Litteroinnin on tehnyt ja kirjan toimittanut Pertti Virtaranta. Murretekstien ohella kirjaan sisältyy henkilötietoja kertojista, luku Viljakkalan murteesta (5 s.), aakkosellinen sanahakemisto (24 s., noin 4 100 sanaa) ja valokuvia (32 liitesivua). Ilmeikkyydessään erinomainen on Helmi Virtarannan ottama valokuva Pauliina Säkistä (kuvaliitteenä ja kansilehdellä).

Pauliina Säkin muistelmia on kirjassa noin 80 sivua. Jos murteen laatua arvioidaan sen vanhakantaisuuden perusteella, Säkki on asetettava ensimmäiselle sijalle. Hänen kertomatapansa kaikkine poikkeamineen on aitoa, hän oli hyvä perinteen-taitaja ja iloitsi siitä, että sai kertoa haastattelijalle elämäkokemuksistaan. Mattila pysyy menneitä muistellessaan kiinteämmin asiassa, niin että lukijan on helpompi pysyä juonessa mukana. Murteessa tuntuu kuitenkin yleiskielen vaikutus selvemmin, vaikka kummankin koulunkäynti rajoittui kiertokouluun ja rippikouluun.

Pauliina Säkin ja Johanna Mattilan muistelmat liikkuvat samoissa aihepiireissä. Näitä ovat kansanomaiset elinkeinot, ruokatalous, vaatetus, oman pitäjän ja lähiseudun merkkimiehet ja merkilliset tapaukset, juhlat, luonnonilmiöt, lasten leikit ja askareet vain joitakin mainitakseni. Pauliina Säkin kohdalla on sisällysluettelossa otsikoita lähes 90. Kertoessaan hän eläytyy niin omakohtaisesti aiheeseensa, että ryhtyy usein päivittelemään näkemäänsä ja kuulemaansa, olipa sitten kysymys menneistä tai nykyisistä oloista. Otan näytteeksi murteesta ja esitystavasta katkelman vanhasta uskomuksesta »Kuumaa kivi taivaasta» (s. 33):

P. V. »Puhuko vanhat ihmiset että ukonilmalla putosi taivaasta jokin kivi alas?»

P. S. »Voi, herranen aika! Aina lapset sitä pelkäh ku aina sanottiin niin että — kuv vaan paha oli — että Jumala pulottaa kuuman kiven päälle. Niin. Aina stä sanottiin että Jumala pulottaa kuuman kiven päällemme että, että ei tohli yhtääs sitte paha. Voi hyvät ihmiset! Lapset oli ennen hyviä! Nii! Ei yhtään muuta sanottiin että Jumala pulottaa kuuman kiven taivaasta. Nii.»

Johanna Mattilan osuus kirjassa on hieman suurempi kuin Pauliina Säkin, noin 94 sivua. Kahdessa kohdassa heidän murteensa kuitenkin selvästi eroavat toisistaan. Säkillä on säännöllisesti *t:n* heikon asteen vaihteluparina *l* (*kälellä, syälä, tehlä, pulottaa*), Mattilalla aivan yleisesti *r* (*puhras, piretään, kerolle, paioiksi*). Inesiivin päätteenä Säkillä on *-sa, -sä* (esim. *kirkosa, parvesa, naapurisa*), Mattilalla on tällaisten ohella myös *-s* (*siä oli kylvös hamppua, ei se saanu oltua tomus, pella-vantomus*). Saattaapa samassa virkkeessä ilmetä kumpikin pääte: »Aina minä olin syksyllä *taloisa* ja piikana *olles* täyty aina ollaj ja kylä (= kyllä) minä kävin täällä joka *talos* aina lahtipäivinä.» Muillakin kertojilla voi todeta horjuvuutta mainituissa tapauksissa.

Murteeltaan Viljakkala liittyy Hämeenkyröön, josta se on erotettu vasta 1900-luvulla. Naapurikuntana pohjoisessa on Ikaalinen. Hämeenkyrön ja Ikaalis-

ten ja näistä erotettujen pitäjien välillä on vain vähäisiä murre-eroja. Vanha yhteinen piirre niille on, että pitkät *a-* ja *ä-*vokaalit eivät äänny *aa:*na ja *ää:*nä vaan lähenevät *oo:*ta ja *ee:*tä. Niinpä *Kankaanpään* pitäjän nimi ääntyi vanhassa murteessa lähes *Kankoompee*. Parhaiten tämä piirre oli Virtarannan mukaan säilynyt Pauliina Säkin murteessa. Kirjan kaikkiin teksteihin on kuitenkin yleistetty *aa* ja *ää*, mikä on tietysti eduksi luettavuuden kannalta.

Painoasultaan Viljakkalan murrekirja on selkeä ja ladonnaltaan sopivan väljä. Ja mikä vielä tärkeämpää tällaisessa teoksessa: painovirheitä on vain nimeksi. Selviä tapauksia ovat *napurista* (s. 89, po. *naapurista*) ja *lämittää* (s. 148, po. *lämmittää*). Painovirheeksi epäilen myös muotoa *plaami* (s. 81; sivulla 51 on *plaani*). Oudolta tuntuu myös *kaappiaskakko*, joka esiintyy samalla sivulla (71) *kaappiaskakon* kanssa.

Jälkiliite *-kik* (= kirjakielen *-kin*) edustuu murteessa siten, että loppu-*k* on assimiloitunut seuraavan äänneen kaltaiseksi jouduttuaan konsonantilla alkavan sanan eteen, esim. *kumpikis sivu, se oli muillekip pahankurinen*. Kun tällaiset muodot ovat puheessa varsin yleisiä, tuntuvat pelkkään vokaaliin päättyvät vierailta, kuten esim. *kivivalikki kotaam pestäväksi* (s. 73), *pysyki sittes se* (112), *semmonenki tuli* (114). Lukijan kannalta olisi ollut hyvä, jos tällaisesta kahtalaisuudesta olisi huomautettu Viljakkalan murretta käsittelevässä jaksossa. Virtarannan Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoriassa siitä kyllä on selvitys (s. 393—395), mutta kirjahan ei ole kaikkien ulottuvilla.

Viljakkalan murrekirjan sanahakemistoon on pujahtanut epähuomiossa sellainen murteeseen kuulumaton muoto kuin *ales*. Sivulla 24, johon tämän sanan kohdalla viitataan, on jakso »pantiin saavit ales sittek ku . . .» Lähtömuodoksi on tässä tapauksessa kuitenkin asetettava **alek* (= alle). Hakemistosta *ale* puuttuu, vaikka se tekstissä on selvästi yleisempi kuin *alle*. Yhteisenä hakusanana kummallekin muodolle on *alle*. Ne eivät kuitenkaan rinnastu samalla tavalla kuin murremuo-

dot *kyllä* ja *kylä*, joista jälkimmäinen on lausepainottomassa asemassa esiintyvä lyhentymämuoto. Viittaaan Virtarannan omaan huomautukseen hänen väitöskirjassaan (LYSMÄH I s. 302): »Geminaation lyheneminen ei ole kysymyksessä laatiiveissa *ale*, *ala*, joita tavataan alueemme pohjoisosissa.» Kun rinnakkaismuotoihin *kyllä* ja *kylä* on Viljakkalan murrekirjassa kiinnitetty huomiota (s. 6), olisi selvyuden vuoksi voinut mainita myös *alle* ja *ale*-tapauksista.

Edellä esitetyt huomautukset ja toivomukset vaikuttavat vähäisiltä, ja sellaisiahan ne kokonaisuuden kannalta ovatkin. Perustelen niitä lähinnä sillä, että Nauhoitearkiston laajoihin äänitekoelmiin pohjautuvilla murrekirjoilla on ilmeisesti vaativammat tavoitteet kuin murteella kirjoitetuilla kansanihmisten omilla muistelmilla.

Sarjassa Kotiseudun murrekirjoja ovat aikaisemmin ilmestyneet Someron murrekirja (1973), Tyrvään murrekirja (1976) ja Länsi-Kannaksen murrekirja (1982). Siinä julkaistaan, kuten ensimmäisen osan kansilehdellä mainitaan, »arkistojemme äänitteistä litteroituja laajahkoja näytteitä suomen eri paikallismurteista». Kaikilla tähän mennessä ilmestyneillä nidoksilla on yhteinen tekijä, professori

Pertti Virtaranta, ja yhteinen painopaikka, Vammalan kirjapaino. Kirjat ovat ilmestyneet Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustanteina, joskin vähimmäismenekin takaamiseksi on saatu myös paikallista tukea. Viljakkalan murrekirjan takana on Viljakkalan kunta, kuten kirjan alkusanoista ilmenee. Saman pohjois-satakuntalaisen murrealueen muista pitäjistä ei siihen sisälly näytteitä. Tässä kohden teos poikkeaa Länsi-Kannaksen murrekirjasta, jossa on tekstejä neljältä paikakunnalta (Uusikirkko, Kuolemajärvi, Koivisto, Johannes). Volyymiltään kirjat ovat samaa luokkaa; numeroituja sivuja on Viljakkalan murrekirjassa kymmenkunta enemmän. Mieleen tulee ajatus, olisiko nyt julkaistuja tekstejä voinut Viljakkalan murrekirjasta jonkin verran karsia, niin että olisi saatu tilaa parille kolmelle muullekin paikallismurteelle. Vaikka Hämeenkyrön— Ikaalisten seutu onkin murteeltaan melko yhtenäinen, niin Viljakkalan murrekirja ankkuroituu nimensä perusteella vain Viljakkalaan, mikä saattaa vierastuttaa toispaikkaisia ja vaikuttaa rajoittavasti kirjan levikkiin vanhalla kyröläisalueella.

VEIKKO RUOPPILA